

На Різдво кожен, хто відвідав Церкву Святого Миколая Чудотворця на Аскольдовій Могилі, міг стати свідком "дива".

Неподалік храму, на місці звичного для багатьох киян і гостей столиці дерев'яного хреста на честь героїв Крут стояв справжній пам'ятник крутянцям: [виготовлений з дорогого каменя "козацький хрест"](#), в центрі якого висічений тризуб, під яким промовиста і символічна цитата із святого Євангелія – "Найбільша любов – життя покласти за друзів".

Сподівався, що про авторів несподіваного "дива" розповість настоятель храму. Однак отець Ігор Онишкевич лише висловив захоплення новим пам'ятником і повідомив, що його творці і меценати не бажають розголосу, їм цілком достатньо усвідомлювати, що про їхню справу "знає Господь".

Буду відвертим, слова отця Ігоря мене, і, думаю, не тільки мене, вразили.

Адже впродовж багатьох років не я один був свідком, коли під час відзначення чергової річниці битви під Крутами на Аскольдовій Могилі різні достойники - починаючи від президентів і прем'єр-міністрів і закінчуючи провідниками рейтингових партій - фактично клялися, що "на цьому святому місці встановлять величний пам'ятник"... І нічого для цього не зробили.

Загалом історія із вшануванням на Аскольдовій Могилі пам'яті українських студентів, які зі зброєю в руках виступили проти московських окупантів, досить повчальна. Вона почалася ще у березні 1918 року, коли у Києві відбувся велелюдний похорон 28 полеглих українців у бою під Кругами.

Похоронна процесія була велелюдною і урочистою. Як і годиться, вона розпочалася богослужінням, що супроводжувалася співом хору під керівництвом Кошиця. Віддати останню шану загиблим прибули члени Центральної Ради, міністри уряду на чолі з Голубовичем, військові відділи січовиків.

Лідер Української держави Михайло Грушевський виголосив промову, яку завершив словами: "Батьки, брати, сестри тих, котрих ми сьогодні ховаємо! Стримайте сльози, що котяться з ваших очей, як стримую я. Бо ж ті, котрих ви ховаєте, доступили найвищого щастя – вмерти за отчизну!".

Після цього єпископ Никодим відслужив заупокійну літію. Загиблих із військовими

почестями було поховано на Аскольдовій Могилі.

Трагедія під Крутами, а особливо величність похорону мали сильний емоційний вплив на суспільство. Так, відома тогочасна письменниця Людмила Старицька-Черняхівська у статті "Пам'яті юнаків-героїв, замордованих під Крутами", опублікованій у газеті "Нова Рада", писала:

"Для нас могила ця лишиться на віки полум'ям віри, вона дала нам незабутнє минуле. Це буде друга свята могила над Дніпром... Діти України – це ваша могила. Вона не дасть нам спинитись, не дасть нам забути".

Але після цього не знайшлося часу, сил - а головне, бажання - встановити пам'ятник тим, чий імена так пафосно звеличувалися.

Очевидно, що в радянські часи, коли будь-яка згадка про УНР була рівнозначною державній зраді, не могло бути й мови про гідне вшанування пам'яті героїв. Більше того, щоб остаточно стерти із свідомості киян бодай найменший спогад про українську державність 1917-1922 років, надгробок з Хрестом на Аскольдовій Могилі було зруйновано.

Цей акт державного вандалізму призвів до того, що й сьогодні немає достовірних свідчень про місце останнього спочинку більшості загиблих.

Натомість пам'ять про студентів в основному зберігалася на еміграції та у творчості українських істориків, поетів та письменників. Дмитро Дорошенко, Сергій Єфремов, Олександр Олесь, Уляна Кравченко, Валер'ян Поліщук, Улас Самчук, Євген Маланюк та інші митці присвятили крутянцям статті, кращі свої твори.

Найвідоміший з них – поезія Павла Тичини "Пам'яті тридцяти", яка починається рядками "На Аскольдовій могилі / поховали їх / тридцять мучнів українців / славних, молодих..." увійшла до хрестоматії з української літератури.

Частково історичну справедливість було відновлено наприкінці 90-их років минулого сторіччя, коли неподалік Церкви святого Миколая на Аскольдовій Могилі патріотична громадськість встановила скромний дерев'яний Хрест із зображенням розп'ятого Ісуса Христа з написом: "Борцям за волю України, Героям Крут – вічна слава!".

З відновленням незалежності України у 1991 році, започатковано традицію відзначення пам'яті Героїв Крут на державному рівні. З цього часу, з року в рік, лунали запевнення очільників країни, що тимчасовий Хрест стане величним пам'ятником, гідним подвигу героїв.

У 2008 році президент України Віктор Ющенко навіть видав указ "Про вшанування подвигу Героїв Крут" відповідно до якого передбачалося вжити заходів, спрямованих на розвиток Меморіального комплексу "Пам'яті Героїв Крут" разом із "додатковими заходами стосовно впорядкування пам'ятників та місць поховання осіб, які загинули у

боротьбі за свободу і незалежність України".

Однак і цей указ не стимулював конкретних дій щодо заміни Хреста на повноцінний пам'ятник. Щоб бодай якось поглибити пам'ять про одну із найдраматичніших сторінок вітчизняної історії, біля підніжжя Хреста було встановлено гранітну плиту із викарбуваними на ній іменами студентів та гімназистів Помічного Студентського Куреня Січових Стрільців замордованих більшовиками під Крутами у 1918 році.

Спереду – ще одна кам'яна плита з хрестом і словами: "На заклик Вітчизни вони озвалися, пішли і віддали, що мали...".

Увесь цей час святим місцем опікується церковна громада греко-католиків, яка не тільки у належному стані підтримує могилу, а й дбає, щоб вона стала місцем духовного і патріотичного паломництва.

Не сумніваюся, що цього року і в наступні роки уже до справжнього пам'ятника героям-крутянцям приходитимуть керівники держави, урядовці, депутати, партійні і громадські діячі, лунатимуть палкі патріотичні промови.

Але відтепер докором кожному з них стане не тільки подвиг студентів і гімназистів, але й пам'ятник на їхню честь.

Богдан Червак, фото - Павло Солодько, [Історична Правда](#)